

Právní stát

Miloš Večeřa Právní nauka I

Právní stát

základní právně politický
rámec fungování práva, státu
a demokratického politického
systému

Právní stát

představuje

jeden ze **základních pilířů**
západního pojetí státu, práva a
politiky 20. a 21. století

Právo moderní (pozdně moderní) společnosti nemůže existovat bez státu a stát bez práva

Právo ale nemusí být nutně spojeno se státem, postačí instituce organizované veřejné moci (kmenové právo)

Kde existují politické (mocenské) vztahy, tam je nezbytná i určitá forma organizované veřejné moci, kterou představuje stát

Právo bez moci je bezmocné a moc bez práva je tyranská

Stát představuje

- **právní jev** – lze ho ztotožnit se souborem právních norem

František Weyr: „Právní věda musí identifikovat stát s právním řádem, neboť poznávat stát juristicky znamená poznávat jeho právní řád. Stát a právo nemohou být od sebe odděleny

- **politický jev** – politická forma organizace společnosti

- **sociální jev** – institucionalizovanou formou společenského života, institucí společnosti

Vztah státu a práva

- Právo je **před státem**, může existovat i bez státu
- Právo je konstituujícím **činitelem vzniku** a existence státu
- Právo je **produktem státu**

Právní stát představuje určitý způsob řešení vztahu státu a práva, ale i vztahu mezi občanem a státem, občanskou a politickou společností

Čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR:

**„Změna podstatných
náležitostí demokratického
právního státu je
nepřípustná“**

uvedený text je označován za
materiální ohnisko evropských
ústav

Dnešní demokratický stát lze charakterizovat jako

- **moderní** (pozdně moderní) stát
- **sociální** stát
- **právní** stát

Znaky moderního státu

1. jednotu výkonu státní moci, státního území a obyvatelstva tohoto území (G. Jellinek)
2. národní princip výstavby státu
3. legalita a legitimita státní moci
4. jednotný právní řád
5. daněmi placený profesionální státní aparát

Sociální stát

- Na kontinentu základ položily Bismarckovy pojišťovací systémy v 80. letech 19. století.
- V anglosaském světě základ položil lord Beveridge začátkem 40. let formulováním systému soc. zabezpečení (welfare state).

Stát, v němž se v zákonech, ve vědomí a postojích lidí, v aktivitách institucí i praktické politice prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců či rodin, nýbrž věcí veřejnou. (Potůček)

Stát, ve kterém demokraticky organizovaná moc prostřednictvím sociálního zákonodárství a činnosti státních orgánů a institucí:

- Garantuje základní příjem pro každého jedince či rodinu na úrovni životního minima.
- Poskytuje sociální dávky umožňující předejít, zmírnit nebo překonat sociální rizika možných sociálních událostí (zvl. nemoci, úrazu a nezaměstnanosti).
- Zajišťuje poskytování veřejných sociálních služeb – zvl. školství a zdravotnictví. (Večeřa)

Právní stát

Bärbel Bohleyová: „lidé očekávali spravedlnost a dostalo se jim (jen) právního státu“.

Zosobňuje určitý ideál nahradit subjektivistickou vládu konkrétních lidí vládou práva jako nadosobních racionálních pravidel, které zavazují stejně občany jako vládcce.

Je chápán spíše intuitivně nebo jako politický ideál.

Čl. 1/1 Ústavy: ČR je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát

Syntetická vymezení právního státu:

- stát, který je vázán svým právem,
- stát, kde je primát (panství) práva nad státem,
- stát, kde vládne právo, kde stojí právo nad státem,
- stát budovaný na principu panství práva,
- stát, ve kterém je uplatňovaná zákonnost.

Stát, který je budován na principu panství práva, jímž jsou vázány všechny právní subjekty a zejména státní moc, jejíž veškeré působení se realizuje pouze na základě zákona (práva), v jeho mezích a způsobem, který stanoví zákon.

Idea právního státu vzniká již v antice jako představa **vlády zákona a vázanosti vládců právem**

Již **řeční naturalisté** – úvahy o všeobecné vládě zákonů včetně právních v přírodě i společnosti

Sokrates – „*právo je odrazem přirozených a věčných zákonů, Sokrates před nimi stojí s úctou, byť ty lidské jsou nedokonalé*“ – občanská poslušnost zákonu

Platón – „*Učiňme vladařem zákon, který je překážkou libovůle vládců.*“

„*Kde je zákon neomezeným pánem nad vládci a vládci jsou jen poslušnými poddanými ve službách zákona, tam je uskutečnění všech dober, neboť přirozenost smrtelníka ho svádí k požívačnosti a nenasytlosti.*“

Aristotelés – v Etice Nikomachově: „*proto nenecháváme vládnout člověka nýbrž zákon, poněvadž člověk vládne ve svůj prospěch a stává se tyranem*“

Římu byly cizí řecké filosofické spekulace, rysem jeho mentality byl realismus, racionálnost a pragmatismus, a to i ve vztahu ke státu a právu. Transformovali část požadavků přirozeného práva do podoby platného práva.

Období republiky významné (510-27 př. k.)

Marcus T. Cicero formuluje princip legality a právního státu, neboť všichni podléhají zákonu.

„Stát je nezbytný proto, protože lidé jsou si biologicky nerovni a musí si tedy být rovni alespoň před zákonem. Svoboda je zajišťována prostřednictvím práva.“ Stát je především právním společenstvím, ale i mravním.

Plinius ml. :Vládce nestojí nad zákony, ale zákony nad vládcem. **Non rex est lex, sed lex est rex**

Období císařství (27 př.k.) zrod doktríny o neomezené moci vládcově (digesta 6.st. Ulpianus/D1,3,31/- Princeps legibus solutus est /císař je osvobozen od zákonů, stojí nad zákony/)

Antika ale ještě neumožnila faktickou realizaci právního státu

Novověké prosazení ideje právního státu umožnilo:

- **ideově osvícenství**, emancipační hnutí vyrůstající z renesance a humanismu prosazující myšlenky morální a intelektuální autonomie člověka a politické emancipace člověka (Hobbes, Bacon, Locke, Rousseau, Kant)
- **fakticky demokratické revoluce** 18. a 19. století

Myšlenková východiska novodobé koncepce kontinentálního právního státu:

- **Liberalismus** – minimální stát
- **Přirozenoprávní teorie** – lidská práva nezadatelná, nezcizitelná, nezrušitelná, nepromlčitelná
- **Teorie společenské smlouvy** – Hobbes - stát ochránce, právo na odpor (čl. 23 Ústavy)
- **Konstitucionalismus** – význam práva a zejména ústavy
- **Právní pozitivismus** – zákonnost a právní jistota

Dvě podoby právního státu

Kontinentálně evropská verze (Rechtsstaat)

Základem ideály osvícenství a Velká francouzská revoluce.

Filosofický základ - **Immanuel Kant** (1724-1804), faktickou podobu mu dali v polovině 19. st. němečtí právní pozitivisté svými spisy (Mohl, Stahl, Gneist, Bähr)

Friedrich Julius Stahl (1802-1867): „Stát má být právním státem, to je heslo i skutečně hybná síla dnešní doby. Má přesně a nezrušitelně určit jak dráhy a hranice své působnosti, tak i sféru svobody svých občanů.“

Otto Bähr (1817-1895): „Právní stát pozdvihuje právo na základní podmínku svého bytí, je to stát, ve kterém se individuální i společenský život bez újmy na svobodě pohybuje v mezích základních právních norem.“

Je postaven na **suverenitě zákona** – výraz vůle lidu.

Suverenitě lidu - Jen lid sám se může omezit ve svých právech! **Suverenitě parlamentu** – je tvůrcem práva.

Velké občanskoprávní kodifikace – termín Rechtsstaat

Angloamerická verze (Rule of Law)

Je starší, mezníkem **Bill of Rights** (1689) - prolomením zásady Princeps legibus solutus est (panovník stojí nad zákony). Tradice. Tvorba práva ex post. Suverenita parlamentu – tradice od Magny Charty Libertatum (1215)

Vláda práva prostřednictvím **soudní moci** jako protipólu absolutistické státní moci

Precedent - výraz soudcovské tvorby práva.

Doktrína **Due Process of Law**

Albert V. Dicey tři základní principy Rule of Law:

- nikdo nemůže být zbaven života, svobody nebo majetku pokud neporušil právní normu a tato skutečnost nebyla kvalifikována v řádném soudním procesu,
- nikdo nemůže být postaven nad zákon, nad zákonem nestojí zejména státní moc; každý člověk je vždy subjektem práva,
- vláda lidu musí být založena na vládě práva.

Modely právního státu

Představují i určitou vývojovou posloupnost

- **Liberální právní stát** – minimální zásahy státu, pozitivistická zásada - zásada zákon je zákon.
- **Materiální právní stát** – požadavek na hodnotový řád lidských práv a základních svobod, hodnoty demokracie, rovnosti a lidské důstojnosti.
- **Sociální právní stát** – ochrana před sociálními riziky, zajištění sociálních služeb.

Základní principy právního státu

Jejich naplnění charakterizuje úroveň právního státu

- **Záruky základních práv a svobod** – tvoří hodnotový základ jejich zakotvením, garantováním a kontrolou jejich naplňování.
- **Ústavnost a zákonnost**
- **Právní jistota** - hlavní účel práva (J. Bentham), možnost domoci se svých práv, předvídatelné sankce a postup státu.
- **Suverenita lidu** – svrchovanost občana a lidu.
- **Dělbá a kontrola moci** – CH. Montesquieu, oddělená moc zákonodárná, výkonná a soudní, zjm. nezávislé soudnictví.
- **Omezená vláda** – sebelimitace stát. moci zákony a ústavou.
- **Legitimita státní moci a demokratismus činnosti státních orgánů**

Děkuji za pozornost